

Jacek Czabański

Kalifornijskie prawo "three strikes and you're out" : próba oceny : (cz. 2)

Palestra 51/9-10(585-586), 230-237

2006

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

DRAWO ZA GRANICĄ

Jacek Czabański

KALIFORNIJSKIE PRAWO *THREE STRIKES AND YOU'RE OUT:* PRÓBA OCENY (cz. II)

5. SKUTECZNOŚĆ *THREE STRIKES*

Argumenty prawne niewątpliwie zasługują na staranne rozważenie. Jednak nawet ci, którzy właśnie ze względu na ten rodzaj argumentów są przeciwnikami prawa *three strikes*, zdają sobie sprawę, że najważniejszą kwestią do wyjaśnienia jest skuteczność działania prawa. Jeśli *three strikes* rzeczywiście prowadzi do obniżenia poziomu przestępczości, argumenty czysto prawnej natury zejść na drugi plan¹. Jeśli jednak efekt będzie niewielki bądź żaden, argumenty prawne powinny przesądzić o zmianie prawa. Krytycy *three strikes* jeszcze na etapie wprowadzania nowego prawa przestrzegali przed jego skutkami finansowymi: zapelnieniem więzień starzejącymi się kryminalistami, przeludnieniem więzień i koniecznością budowy nowych. W rezultacie rosnące nakłady na więziennictwo miały doprowadzić do ograniczenia innych wydatków i w efekcie do kryzysu budżetowego. Zwolennicy mówili o korzyściach płynących z uniknięcia kosztów wielu przestępstw, które miały przekraczać koszty izolacji więziennej².

¹ Michael Vitiello, *Three Strikes Laws A Real or Imagined Deterrent to Crime?*, „Human Rights” 29, Spring 2002, s. 3.

² *Prosecutors*, s. 23–24.

5.1. Przestępczość w Kalifornii

Kalifornia jest stanem o wielkości populacji zbliżonym do Polski. Liczba osadzonych w zakładach karnych jest jednak zdecydowanie większa i sięga – w liczbach bezwzględnych – 160 tysięcy więźniów, a więc dwukrotnie więcej niż w Polsce. Obserwując trendy przestępczości można zauważyć, że współczynnik przestępstw na 100 000 ludności rósł średniorocznie o ok. 3%, a następnie zaczął się gwałtownie obniżać w latach 1992–1999 (średni roczny spadek o blisko 8%). Lata 2000–2003 przyniosły ponowny wzrost przestępczości, o ok. 2,5% średniorocznie. Pomimo tego spadku współczynnik liczby przestępstw spadł na poziom z początku lat sześćdziesiątych. Populacja więźniów wykazywała zaś trend silnie rosnący od początku opisywanego okresu aż do roku 1998 (średniorocznie ponad 8% przyrostu), po którym nastąpił lekki spadek.

Warto też przyjrzeć się bliżej, jaki skutek miało prawo *three strikes* na liczbę więźniów.

LICZBA NOWO PRZYJMOWANYCH WIĘŹNIÓW W KALIFORNII

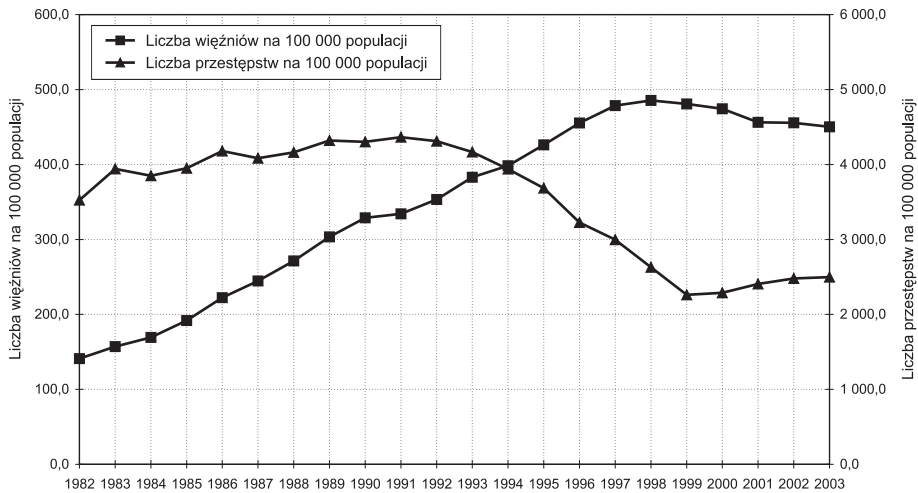
	Przyjęci do więzienia				
	Razem, w tym:	z tytułu <i>two strikes</i>		z tytułu <i>three strikes</i>	
		liczba	odsetek	liczba	odsetek
1994	41 580	3 632	8,7%	150	0,4%
1995	45 459	9 845	21,7%	862	1,9%
1996	46 487	9 369	20,2%	1 248	2,7%
1997	46 823	8 789	18,8%	1 151	2,5%
1998	46 589	8 968	19,2%	1 046	2,2%
1999	42 936	8 500	19,8%	875	2,0%
2000	40 276	7 786	19,3%	684	1,7%
2001	52 464	7 869	15,0%	493	0,9%
2002	53 033	7 469	14,1%	422	0,8%
2003	59 116	7 860	13,3%	401	0,7%
Łącznie w okresie 1994–2003					
	474 763	80 087	16,9%	7 332	1,5%

Źródło: *Prosecutors*, s. 16.

Wyraźnie większy wpływ miało więc stosowanie zasad *two strikes* niż *three strikes*. Widać także, że liczba przestępców skazywanych pod rządami prawa *three strikes* spada począwszy od roku 1998. Ogólnie rzecz ujmując, poniżej 20% populacji więziennej Kalifornii zostało skazywanych w rygorze *three strikes* i nic nie wskazuje na to, żeby odsetek ten miał się gwałtownie zmienić w najbliższym czasie.

Trendy w poziomie przestępczości oraz liczbie więźniów można łatwo prześledzić na poniższym wykresie.

LICZBA WIĘZNIÓW I PRZESTĘPCZOŚĆ W KALIFORNII

Wyraźnie widać negatywny związek pomiędzy liczbą przestępstw a liczbą więźniów (współczynnik korelacji $-0,67$). Liczba przestępstw popełniana przed wprowadzeniem *three strikes* jest wyraźnie wyższa niż po uchwaleniu nowego prawa. Jednak samo takie proste porównanie nie daje wystarczającej odpowiedzi na pytanie o przyczyny spadku przestępczości. Przede wszystkim mogły istnieć inne przyczyny spadku przestępczości, zwłaszcza że ogólnie w USA w latach dziewięćdziesiątych przestępczość wykazywała trend spadkowy. Tym samym spadek przestępczości w Kalifornii mógł wynikać z przyczyn ogólniejszych, np. zmian demograficznych lub zmian w poziomie dochodu, wykształcenia czy religijności.

Ogólnie rzecz ujmując, ustalenie wpływu zmiany prawa na przestępczość nie jest prostym zagadnieniem i wymaga stosowania zaawansowanych technik ekonometrycznych. Tłumaczy to, dlaczego do tej pory przeprowadzono tylko kilka badań empirycznych wpływu *three strikes* na przestępczość. Poniżej znajduje się krytyczne omówienie badań ze wskazaniem na ich ograniczenia.

5.2. Badania poświęcone skuteczności *three strikes*

Badanie Zimringa i in.³ polegało na porównaniu danych sprzed i po wprowadzeniu prawa, podobnie jak dane podawane przez Jonesa⁴. Z kolei Marvell i Moody⁵ przeprowadzili badanie dla całego obszaru USA, bez uwzględniania jednak stopnia, w jakim przepisy są faktycznie stosowane. Najpełniejszą pracą empiryczną poświęconą efektom „*three strikes*”

³ Franklin E. Zimring, Gordon Hawkins i Sam Kamin, *op.cit.*

⁴ Jones, *op.cit.*

⁵ Thomas B. Marvell i Carlisle E. Moody, *The Lethal Effects of Three-Strikes Laws*, „Journal of Legal Studies” 30, 2001.

and you're out" jest jak do tej pory praca Joanny Shepherd⁶. Ponadto warta zauważenia jest niepublikowana jeszcze praca Hellanda i Tabarroka⁷.

5.2.1. Franklin E. Zimring, Gordon Hawkins i Sam Kamin: *Punishment and Democracy*⁸

Książka Zimringa i pozostałych pod podanym tytułem ukazała się w 2001 r. i stanowi rozszerzoną wersję raportu, który ukazał się pod tytułem *Crime and Punishment in California: The Impact of Three Strikes and You're Out* w 1999 r. Autorzy prezentują historię uchwalenia nowego prawa oraz omawiają argumenty prawne przemawiające przeciwko jego stosowaniu. Dokonują również próby oceny efektywności działania *three strikes*.

Na początku autorzy stwierdzają, że nie zauważono radykalnego zwiększenia populacji więziennej od czasu uchwalenia *three strikes*, tj. po roku 1994 – przeciwnie, tempo wzrostu populacji więziennej było takie jak uprzednio. Tym samym, stwierdza Zimring i in., ewentualny efekt nowego prawa polegać raczej mógłby na odstraszeniu niż na izolacji szczególnie groźnych przestępców w stopniu większym niż uprzednio⁹. Zauważyli również, że trend spadkowy przestępczości rozpoczął się już na rok przed uchwaleniem *three strikes*, a więc nie nowe prawo jest jego przyczyną. Ponadto trendy przestępczości dla całego obszaru USA były zbliżone do tych w Kalifornii, mimo że w innych stanach nie wprowadzono nowego prawa, a jeżeli nawet, to nie miało ono takiego zasięgu jak w Kalifornii¹⁰. W efekcie autorzy doszli do wniosku, że aczkolwiek istnieje możliwość, że *three strikes* wywiera pewien skutek odstrasżający, jednak jego wielkość jest w najlepszym przypadku nieznaczną¹¹.

Badaniu Zimringa można postawić wiele zarzutów metodologicznych. Po pierwsze, podstawowym narzędziem powinna być analiza regresji, która pozwala na ocenę wpływu wielu potencjalnych czynników na ogólny efekt¹². Takiej analizy jednak nie przeprowadzono. Po drugie, autorzy założyli, że osobami, które mogą być odstraszone, są wyłącznie przestępcy zastanawiający się nad popełnieniem swojego drugiego lub trzeciego przestępstwa. Jednak stojąc w obliczu surowszych kar za działalność przestępczą, już popełnienie pierwszego przestępstwa jest mniej opłacalne, albowiem kontynuacja działalności przestępczej jest nieopłacalna, a tym samym mniej opłaca się inwestowanie w poznawanie środowiska przestępczego i techniki popełniania przestępstwa, jeśli wiedza może zostać wykorzystana tylko raz. Po trzecie, autorzy korzystali z próby, która została pobrana od miesiąca do roku po działaniu nowego prawa, tym samym uniemożliwiając wychwycenie efektów, które pojawiają się z opóźnieniem¹³. Po czwarte, poprzez taki dobór próby zupełnie wykluczona została możliwość uwzględnienia efektu izolacji: *three strikes* zaostrza kary dla recydywistów, lecz i bez tego prawa przestępcy ci byłiby skazani na surowe kary. Innymi słowy, dopiero po

⁶ Shepherd, *op.cit.*

⁷ Eric Helland, Alexander Tabarrok, *Does Three Strike Deter? A Non-Parametric Estimation*, dostępna na mason.gmu.edu/~atabarro/ThreeStrikes.pdf

⁸ Franklin E. Zimring, Gordon Hawkins i Sam Kamin, *Punishment and Democracy: Three Strikes and You're Out in California*, Oxford University Press, 2001.

⁹ *Ibidem*, s. 94.

¹⁰ *Ibidem*, s. 88–89.

¹¹ *Ibidem*, s. 105.

¹² Shepherd, s. 161.

¹³ Patrz Erler i Janiskee, s. 43.

kilku latach mogą pojawić się pierwsze efekty izolacji tej określonej grupy przestępców, to jest po takim czasie, po którym zostaliby zwolnieni z więzienia, gdyby nie działanie *three strikes*¹⁴.

Ostatecznie uznać należy, że wnioski Zimringa i in. co do wpływu *three strikes* na przestępczość wyciągnięte zostały pochopnie, bez dostatecznego uzasadnienia statystycznego.

5.2.2. Thomas Marvell i Carl Moody: *Lethal Effects of Three Strikes*

To badanie zostało przeprowadzone przy użyciu danych z poziomu stanu przy użyciu szeregow czasowych. Autorzy zwrócili uwagę na fakt, że przestępcy, którzy za trzecie przestępstwo będą skazani w rygorze *three strikes* na bardzo surową karę, nie będą mieć motywu do wyboru czynu mniej szkodliwego społecznie i mogą zdecydować się na zamordowanie świadka przestępstwa – kara nie będzie wyższa, a zmniejszy się w ten sposób ryzyko schwytania i skazania¹⁵. Jest to więc problem odstraszenia krańcowego, o którym mowa była już wyżej. Przeprowadzona analiza dla stanów, które wprowadziły prawo typu *three strikes* w porównaniu z tymi, które go nie wprowadziły, prowadzi autorów do wniosku, że aczkolwiek nie można wykluczyć pewnego efektu odstraszenia oraz efektu izolacji, zwłaszcza tego odsuniętego w czasie, skutkiem *three strikes* będzie wzrost liczby zabójstw o ok. 10–12% w krótkim i 23–29% w długim okresie, co przekłada się na około 3300 zabójstw rocznie więcej¹⁶.

Badanie Marvella i Moody'ego charakteryzuje jednak zasadniczy błąd w doborze próby. Jak już wspomniano wcześniej, ok. 90% orzeczeń, które zapadają w rygorze prawa typu *three strikes*, ma miejsce w Kalifornii. Innymi słowy, inne stany, które wprowadziły prawo tego typu, albo nie stosują go w praktyce, albo też ich przepisy mają zdecydowanie węższy zakres. Tym samym brak odstraszenia zauważony przez autorów był spowodowany tym, że *three strikes* nie odstraszało, ponieważ nie było stosowane, lub też było stosowane w wąskim zakresie. Wreszcie, badanie nie pozwalało na kontrolę problemu równoczesności, tj. możliwości, że prawo *three strikes* wprowadzano chętnie właśnie w tych stanach, które miały wysoki lub rosnący poziom przestępczości – bez wzięcia tego faktu pod uwagę, a patrząc na rezultaty analizy można uznać, że wynikiem prawa typu *three strikes* jest wyższy lub rosnący poziom przestępczości, podczas gdy była to właśnie przyczyna wprowadzenia nowego prawa¹⁷. Po zmianie specyfikacji ekonometrycznej okazuje się, że badanie Marvella i Moody'ego nie wykazuje już związku pomiędzy liczbą zabójstw a wprowadzeniem *three strikes*¹⁸.

5.2.3. Joanna Shepherd: *Full Deterrent Effect of Three Strikes Legislation*

W tym najrzetelniej opartym o solidne podstawy statystyczne badaniu autorka słusznie zauważyła, że efekt odstraszący nowego prawa polega nie tylko na tym, że przestępcy boją się popełnić swoje trzecie (lub drugie) przestępstwo, ale również i na tym, że wejście

¹⁴ Patrz Linda Beres i Thomas Griffith, *Did „Three Strikes” Cause the Recent Drop in California Crime? An Analysis of the California Attorney General’s Report*, „Loyola Los Angeles Law Review”, 32 (1998), s. 117.

¹⁵ Marvell i Moody, s. 107.

¹⁶ *Ibidem*, s. 108.

¹⁷ Shepherd, s. 161.

¹⁸ Shepherd, s. 170.

na drogę przestępstwa staje się coraz kosztowniejsze, a więc ludzie będą mniej skłonni do popełniania nawet swojego pierwszego przestępstwa. Jest tak, gdyż wejście na drogę przestępstwa wiąże się z inwestycjami w specyficzny dla działalności przestępczej kapitał ludzki: umiejętności i znajomości, które nie mogą zostać wykorzystane w działalności legalnej. Jeżeli przestępca z góry założy, że popełni tylko jedno przestępstwo, to inwestycje te, nie rozkładając się na wiele kolejnych przestępstw, staną się bardzo drogie.

Autorka dowiodła również, że fakt ograniczenia przestępczości w jednym hrabstwie nie powoduje wzrostu przestępczości w drugim hrabstwie, a więc nie mamy do czynienia z efektem „wypychania” przestępczości z miejsca, gdzie stosowane są surowe kary, w inne miejsca. Wreszcie, autorka zwróciła uwagę na fakt, że aczkolwiek liczba przestępstw podlegających *three strikes* spadła, to jednak nastąpił pewien wzrost liczby kradzieży, co oznacza, że do pewnego stopnia przestępcy przerzucili się z aktywności narażonej na surowe kary na aktywność mniej ryzykowną. Ogólny efekt jest jednak pozytywny i według oszacowań autorki doprowadził do zmniejszenia się – tylko w ciągu dwóch pierwszych lat obowiązywania – liczby przestępstw w Kalifornii o: osiem zabójstw, 3952 napaści z bronią w rękę, 10 672 rozboje oraz 384 488 kradzieży z włamaniem, przy – jak już wspomniano – wzroście liczby kradzieży o 17 700¹⁹. Używając oszacowań kosztów społecznych powodowanych przez te przestępstwa²⁰, autorka obliczyła łączne korzyści z wprowadzenia nowego prawa na 889 milionów dolarów (w okresie dwóch lat)²¹. Trudno natomiast oszacować koszty związane z nowym prawem – dłuższy czas uwięzienia przestępców jest oczywiście dodatkowym kosztem, ale wyłącznie pod warunkiem, że i na starych zasadach szybko nie trafiliby z powrotem do więzienia. Zwolennicy *three strikes* często posługują się metaforą obrotowych drzwi (*revolving door*): przestępcy ledwo wyjdą, a zaraz wracają do więzienia, a ich krótki pobyt na wolności służy wyłącznie popełnianiu nowych przestępstw²².

Zarzuty wobec analizy Shepherd formułowane są dość ogólnie i kierowane przeciwko ekonomicznemu podejściu do przestępczości w ogóle²³. Kwestionowane jest więc założenie o racjonalności (choćby ograniczonej) sprawców, a w szczególności założenie, że przestępcy potrafią ocenić ryzyko i rozmiar grożącej im kary, jak również że wiedzą, za które przestępstwa mogą zostać surowo ukarani²⁴. Kwestionowany jest również wniosek o odstrasżającym wpływie *three strikes* na liczbę zabójstw²⁵: zabójstwa zagrożone są karą

¹⁹ Autorka badała wyłącznie wpływ odstrasżania, z pominięciem efektu izolacji, to jest nie uwzględniła redukcji liczby przestępstw o te, które mogliby popełnić skazani przestępcy, gdyby na skutek łagodniejszych kar szybciej znaleźli się na wolności.

²⁰ Patrz Ted R. Miller, Mark A. Cohen i Brian Wiersema, *Victim Costs and Consequences: A New Look*, National Institute of Justice, 1996 oraz Mark A. Cohen, Ted R. Miller i Shelli B. Rossman, *The Costs and Consequences of Violent Behavior in the United States* (w:) Albert Reiss, Jr. i Jeffrey Roth (red.) *Understanding and Preventing Violence*, 1994.

²¹ Zważywszy na to, że szacunki kosztów przestępczości nie obejmują wszystkich rzeczywistych kosztów (np. lęku przed przestępczością), faktyczne korzyści są dużo wyższe. Ponadto korzyści odnoszą się wyłącznie do zwiększenia surowości prawa ponad poziom obowiązujący poprzednio.

²² Jones, s. 23.

²³ Patrz Michael Vitiello, *California's Three Strikes and We're Out: Was Judicial Activism California's Best Hope?* „University of California Davis Law Review” 37, April, 2004, s. 1088–1095.

²⁴ Patrz jednak relację prokuratora z wykładów w więzieniach na temat *three strikes*: Jones, s. 24.

²⁵ Vitiello, s. 1094.

śmierci (lub dożywotniego pozbawienia wolności), a więc dalsze zaostrzenie kar nie powinno wpłynąć na stopień odstraszenia od przestępstwa, które już jest najwyższą karą zagrożone. Wniosek ten – aczkolwiek na pozór przekonujący – nie bierze jednak pod uwagę dwóch kwestii: po pierwsze, zagrożenie wysoką karą to jedna sprawa, a faktyczne orzecznictwo to druga. Jeżeli faktycznie stosowane kary za zabójstwo są niskie, to ich podwyższenie powinno wywołać dodatkowy efekt odstrasżający. Druga kwestia, znacznie ważniejsza, to spostrzeżenie, że wiele spośród zabójstw może zostać popełnionych w trakcie innych przestępstw, np. rozboju z bronią w rękę. Zmniejszenie się liczby takich przestępstw spowoduje również spadek liczby zabójstw.

5.2.4. Eric Helland, Alexander Tabarrok: *Does Three Strike Deter?*

Nieopublikowana jeszcze praca Hellanda i Tabarroka również opiera się na ekonomicznym modelu przestępczości²⁶. Autorzy wybrali jednak inną metodę analizy i postanowili porównać poziom aktywności przestępczej osób (reprezentowanej przez wskaźnik aresztowań), które zostały zwolnione z więzienia z jednym lub dwoma „razami” na koncie, do tych, którzy zostali zwolnieni z zerem bądź jednym przestępstwem, kwalifikującym się jako *strike*. W ten sposób autorzy uniknęli porównywania przestępczości sprzed i po wprowadzeniu prawa *three strikes*, a skoncentrowali się na zmianach w aktywności przestępczej w zależności od liczby popełnionych dotychczas przestępstw, które mogły w przypadku kolejnego skazania doprowadzić do surowszej kary. Badanie to jednak nie uwzględnia efektu odstraszenia wywartego na potencjalnych przestępców, to jest osób, które w obawie przed *three strikes* w ogóle nie zdecydowały się na podjęcie działalności przestępczej²⁷.

W rezultacie analizy autorzy doszli do wniosku, że prawo *three strikes* prowadzi do obniżenia poziomu aktywności przestępczej o 29 do 48% w odniesieniu do osób, które popełniły już jedno przestępstwo z listy „poważnych” oraz o 12,5% w odniesieniu do osób o dwóch takich przestępstwach.

6. PODSUMOWANIE

Three strikes jest prawem, które drakońsko zaostrza kary w odniesieniu do recydywistów. Prawo to jednak nie jest wymierzone wyłącznie przeciwko sprawcom przestępstw z użyciem przemocy: w ciągu pierwszych dwóch lat (kwiecień 1994 – marzec 1996) tylko 14,5% wyroków z zastosowaniem zasady *two strikes* oraz 25,5 procent typu *three strikes* zapadało za przestępstwa z użyciem przemocy. Przestępstwa przeciwko mieniu stanowiły 41,1% wyroków *two strikes* i 38,8% orzeczeń *three strikes*, a wyroki za przestępstwa narkotykowe stanowiły odpowiednio 31,6% i 22%. Warto także zauważyć, że blisko 90% wyroków orzekanych było w myśl reguły *two strikes*, tak więc myśląc o wpływie prawa typu *three strikes and you're out* nie można zapominać o tym, że prawo to – wbrew nazwie – zawiera obligatoryjne podwyższenie orzekanych kar już za drugie przestępstwo.

Three strikes zostało wprowadzone w Kalifornii pod wpływem silnego nacisku społecz-

²⁶ Ogólne omówienie tego kierunku, patrz: Jacek Czabański, *Ekonomiczne podejście do przestępczości*, „Edukacja Prawnicza”, 5(71), 2005.

²⁷ Jak pamiętamy, efekt ten został uznany przez Shepherd za znaczny.

nego. Reguły *three strikes* budzą wiele kontrowersji i wywołują istotne wątpliwości prawne, z których za bodaj najważniejsze uznać należy wskazane wyżej uzależnienie kary od kolejności popełnianych czynów. Słuszność zarzutu naruszenia zasady proporcjonalności jest dużo bardziej kontrowersyjna – wydaje się bowiem, że legislatura ma prawo do określenia obowiązującej teorii kary, a tym samym jest uprawniona do położenia nacisku – jak w przypadku wszystkich przepisów poświęconych recydywie – na zagrożenie powodowane przez daną osobę, a mniej na szkodliwość konkretnego czynu.

Badania ekonometryczne zasadniczo potwierdzają skuteczność działania *three strikes* w zakresie redukcji przestępczości, głównie dzięki silnemu efektowi odstrasżającemu, jaki to prawo wywarło na grupie potencjalnych przestępców, w tym tych, którzy dopiero myśleli o wejściu na drogę przestępstwa. Nie sporządzono jednak do tej pory pełnej analizy kosztów i korzyści z wprowadzenia tego prawa, to jest analizy, która porównuje osiągnięty spadek przestępczości do kosztów z wprowadzenia w życie i stosowania prawa.

Niewątpliwie jednak nie sprawdziły się przepowiednie o masowym wzroście liczby więźniów w Kalifornii – spadek przestępczości doprowadził bowiem do zmniejszenia napływu nowych skazanych. Liczba więźniów w Kalifornii pozostaje na zbliżonym poziomie od roku 1998, a liczba więźniów odsiadujących wyroki zapadłe w ramach *three strikes* nie przekracza 20%. Wydatki na więziennictwo spadły w Kalifornii z poziomu 8,6% budżetu stanowego w roku budżetowym 1994–1995 do poziomu 7% budżetu w roku 2003–2004. Nie zaistniała również konieczność budowy nowych więzień – plany budowy wszystkich sześciu, które zostały zbudowane po 1994 roku, zostały zaaprobowane jeszcze przed wejściem w życie prawa „trzy razy i po tobie”²⁸. Sytuacja ta może jednak ulec zmianie w dłuższym czasie, gdyż przez okres 25 lat, począwszy od 1994 r., tj. roku uchwalenia nowych zasad, nie zostanie zwolniony żaden z więźniów skazanych w reżimie *three strikes*, a więc ich liczba będzie niezmiennie rosła.

Wedle obecnego stanu wiedzy przyjąć więc można, że *three strikes* okazało się kontrowersyjnym, lecz skutecznym narzędziem powstrzymania przestępczości.

²⁸ *Prosecutors*, s. 28–29.